

Частина 1

«Посібник гробаря»

а також:

Небесна вулиця — мистецтво бути *Saumensch* — жінка з прасковим кулаком — спроба поцілунку — Джессі Овенс — наждачний папір — запах дружби — чемпіонка у важкій вазі — та неабияка *Watschen*.

Прибуття на Небесну вулицю

Востаннє.

Це багряне небо...

Що ж сталося, чому крадійка книжок стояла навколішки і ви-ла, зусібіч оточена купою безглуздох, запилюжених, обпалених рукотворних уламків?

За декілька років до того усе почалося зі снігу.

Час настав. Для когось.

ПРИГОЛОМШЛИВО ТРАГІЧНИЙ МОМЕНТ

Потяг швидко мчав.

Він був напханий людьми.

У третьому вагоні помер шестирічний хлопчик.

Крадійка книжок і її братик їхали до Мюнхена, де їх незабаром мали передати прийомним батькам. Тепер ви, звісно ж, знаєте, що хлопчик не доїхав.

ЯК УСЕ СТАЛОСЯ

Сильний напад кашлю.

Майже *натхнений* напад кашлю.

А тоді — нічого.

Коли кашель припинився, не залишилось нічого, окрім нікчемності життя, що із шелестом пронеслося повз, чи ледь чутної судоми. Тоді несподіванка дісталася до його вуст — вони були іржаво-коричневого кольору і лушилися, як стара фарба. Вже давно потребували ремонту.

Їхня мама спала.

Я увійшов до потяга.

Мої ноги крокували захарашеним проходом, моя долоня миттево прикрила його губи.

Ніхто й не помітив.

Поїзд стрімголов мчав у далечінь.

Крім дівчинки.

Одне око розплющене, друге ще досі дримає — крадійка книжок, також відома як Лізель Мемінгер, — зрозуміла, у цьому немає сумніву, що її молодший братик, Вернер, лежав на боці мертвий.

Його блакитні очі втупилися в підлогу.

Але нічого не бачили.

До того як прокинутись, крадійка книжок бачила сон про *фюрера* — Адольфа Гітлера. У сні вона була на мітингу, де він виступав, і дивилась на проділ черепового кольору та бездоганний квадратик вусів. Вона із задоволенням слухала слова, що потоком ринули з його рота. Ті фрази виблискували на світлі. У якийсь, трохи спокійніший момент, він навіть схилився й усміхнувся їй. Вона усміхнулась у відповідь і промовила: «*Gutten Tag, Herr Führer. Wie geht's dir heut?*»¹ Вона ще не навчилася добре говорити чи бодай читати німецькою, бо нечасто бувала у школі. Причину цього вона дізнається пізніше — всьому свій час.

Вона прокинулася саме тоді, коли фюрер збирався їй щось відповісти.

Ішов січень 1939 року. Їй було дев'ять років, незабаром мало виповнитись десять.

Її братик помер.

Одне око розплющене.

¹ Добрий день, пане фюрере. Як ся маєте сьогодні? (нім.) — Тут і далі прим. пер., якщо не вказано інше.

Одне ще досі дрімає.

Гадаю, краще б вона міцно спала, але, правду кажучи, на це я не маю жодного впливу.

Друге око вмить розплющилося, і вона впіймала мене на гарячому, я певен у цьому. Я саме опустився на коліна і вийняв його душу, що безсило повисла на моїх набряклих руках. Потім душа швиденько зігрілась, та, коли я тільки-но вийняв її, вона була м'якою і холодною, як морозиво. Хлопчик почав танути на моїх руках. А тоді повністю зігрівся. Зцілився.

А на Лізелъ Мемінгер навалилася безвольна нерухомість, її охопили заплутані і суперечливі думки. *Es stimmt nicht*. Цього не може бути. Цього не може бути.

І тряска.

Чому вони завжди трясуть їх?

А, так, знаю, знаю. Припускаю, що це пов'язано з інстинктом. Щоб стримати наплив усвідомлення правди. Тієї миті її серце було слизьким, і гарячим, і гучним, таким гучним, таким гучним.

Я вчинив по-дурному — я залишився. І спостерігав.

Тепер мама.

Дівчинка розбудила її такою ж несамовитою тряскою.

Якщо вам важко це уявити, подумайте про незграбну тишу. Про шматки й уривки відчаю, що пропливають повз. Про те, як воно — потонути в потязі.

Сніг безперестанку падав, і мюнхенський потяг мусив зупинитися через ремонт пошкодженої колії. Голосила жінка. Біля неї стояла заціпеніла дівчинка.

У нестямі жінка відчинила двері.

Тримаючи маленьке тільце, вона зійшла у сніг.

Дівчинка рушила за нею — а що ще їй залишалось?

Як ви вже знаєте, двоє кондукторів також зійшли з потяга. Вони вирішували, що робити, і сперечалися. Ситуація була щонайменше неприємною. Врешті-решт було вирішено довести усіх трьох до наступної станції, і нехай уже там із цим розбираються.

Тепер потяг плентався засніженою дорогою.

А тоді спіткнувся і зупинився.

Вони зійшли на перон — тіло хлопчика на маминих руках.

Вони стояли.

Хлопчик ставав усе важчим.

Лізель і гадки не мала, де вона. Навколо усе було білим, і, доки вони були на станції, вона могла споглядати лише вицвілий напис на вказівнику напроти. Назва міста нічого їй не говорила, але саме тут, два дні по тому, поховують її братика Вернера. Серед свідків — священник і двоє гробарів, що тремтіли від холоду.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Двоє кондукторів.

Двоє гробарів.

Коли дійшло до діла, один із них віддавав накази.

А інший робив те, що йому наказували.

Питання: а що, як *інший* — це більше, ніж один?

Помилки, помилки — здається, іноді це єдине, на що я спроможний.

Два дні я займався своїми справами. Я подорожував світом і переносив душі на конвеєр вічності. Я дивився, як вони безвольно котилися вдалину. Декілька разів я застерігав себе триматися подалі від місця поховання братика Лізель Мемінгер. Але знехтував своєю ж порадою.

Уже за декілька миль¹, поки наближався до них, я зміг розгледіти маленьку групу людей, що заклакли посеред неосяжного засніженого простору. Кладовище зустріло мене, як друга, і невдовзі я стояв поряд із ними. Я схилив голову.

Ліворуч від Лізель стояли двоє гробарів, вони терли руки і жалілися на сніг та погані умови для копання в таку погоду. «Так важко розкопати весь той лід» — і таке інше. Одному з них було не більше чотирнадцяти. Учень. Коли він трохи відійшов, десь кроків на двадцять, із кишені його куртки безневинно випала чорна книжка, а він цього навіть не помітив.

Декілька хвилин по тому мама Лізель рушила зі священником. Вона дякувала йому за поховання сина.

А от дівчинка залишилася.

Її коліна вгрузли у землю. Прийшов її час.

¹ Миля — міра довжини, приблизно дорівнює 1,6 км.

Досі не вірячи, вона почала копати. Він не міг померти. Він не міг померти. Він не міг...

За лічені секунди сніг вгризся в її шкіру.

На руках розтріскалася замерзла кров.

Десь там, під усім тим снігом, вона бачила своє серце, розбите на два шматки. Обидва горіли і билися під цим білим покривом. Вона зрозуміла, що мама прийшла по неї, тільки тоді, коли мамина кістлява рука опустилась на її плече. Її потягнули геть. Гарячий крик заповнив її горло.

**МАЛЕНЬКА КАРТИНКА,
ДЕСЬ МЕТРІВ ЗА ДВАДЦЯТЬ
Коли дівчинку нарешті відтягнули,
вони з мамою стояли і переводили подих.
Щось чорне і квадратне виднілося посеред снігу.
Тільки дівчинка помітила це.
Вона схилилась, підняла ту річ
і міцно вчепилася в неї пальцями.
На обкладинці був сріблястий напис.**

Вони трималися за руки.

Відпустили останнє, заплакане прощання і вийшли з кладовища, озирнувшись кілька разів.

А от я залишився трохи довше.

Я махав рукою.

Але ніхто не помахав мені у відповідь.

Мама й донька покинули кладовище і попрямували до наступного мюнхенського потяга.

Обидві були худі й бліді.

В обох потріскалися губи.

Лізель помітила це у брудному, запилюженому вікні потяга, на який вони сіли якраз перед полуднем. Як згодом написала сама крадійка книжок, ця подорож продовжилася так, ніби *усе* вже сталося.

Коли потяг прибув на мюнхенський вокзал, люди висипали з нього, як із розірваного пакунка. Там були люди різного гатунку, але серед цієї юрби найлегше було розпізнати бідняків. Злидарі завжди в русі, ніби зміна місця може чимось їм допомогти.

Вони не розуміють, що наприкінці мандрівки їх все одно чекає та сама біда, хіба що в новій обгортці — як осоружний родич.

Думаю, мама дівчинки добре це розуміла. Її дитину не чекали в елітних сім'ях Мюнхена, але прийомних батьків їй таки знайшли, тож вони, принаймні, зможуть трохи краще годувати дівчинку і хлопчика та дадуть їм нормальну освіту.

Хлопчик.

Лізель не сумнівалася, що мама несе пам'ять про нього, що вона звалила її собі на плечі. Ось вона впустила його. Дівчинка бачить, як його п'яти, його ноги й усе тіло вдаряються об перон.

Як ця жінка може йти?

Як вона може рухатися?

Це те, чого я ніколи не знав, ніколи не міг збагнути, — на що здатні люди.

Вона підняла його і пішла далі, а дівчинка припала до неї збоку.

Відбулася зустріч із чиновниками, підняли свої вразливі голови питання про те, чому вони спізнилися і що сталося з хлопчиком. Доки її мама, із заціпенілими думками, сиділа на жорсткому стільці, Лізель забилася в куток маленького запилюженого офісу.

Тоді — безладні прощання.

Одне було плаксивим. Дівчинка зарилася обличчям у мамине зношене шерстяне пальто. Її знову відтягували.

На деякій відстані, серед околиць Мюнхена, заховалося містечко під назвою *Molching*, а нам із вами краще вимовляти «Молькінг». Саме туди везли дівчинку — на вулицю, що називалася *Himmel*.

ПЕРЕКЛАД *Himmel* — Небеса

Той, хто вибрав назву для Небесної вулиці, безперечно мав здорове почуття гумору. Не скажу, що там було пекло на землі. Ні. Проте там не було й раю.

Хоч як би там було, прийомні батьки вже чекали на Лізель. Губерманни.

Вони чекали на дівчинку і хлопчика і мали отримувати невелику допомогу на їх утримання. Ви б не хотіли бути тим, хто принесе Розі Губерманн новину про те, що хлопчик не пережив

поїздки. Правду кажучи, ніхто взагалі не хотів щось їй казати. Коли вже зайшла мова про характери, то в Рози він був не з кращих, але в минулому їй вдавалося гарно виховувати прийомних дітей. Декількох вона, без сумніву, перевиховала.

Лізель їхала туди на машині.

Раніше вона ніколи не їздила на машині.

Її шлунок то підскакував, то опускався донизу, вона марно сподівалася, що вони зіб'ються з дороги чи передумають. Серед цих думок вона незмінно поверталася до мами, що залишилась на вокзалі й чекала наступного потяга. Вона тремтить. Закуталася в те нікудишне пальто. Очікуючи на той потяг, вона гризтиме нігті. Довгий і неприємний перон — шматок холодного цементу. Коли повертатиметься назад, чи виглядатиме те місце, де поховали її сина? Чи її здолає важкий сон?

Машина все їхала, а Лізель боялася останнього, смертельного повороту.

День був сірим — кольору Європи.

Машину зусбіч обступила заслона дощу.

— Майже приїхали. — Чиновниця з державного управління опіки, пані Гайнріх, обернулася до дівчинки й усміхнулася. — *Dein neues Haus*. Твій новий дім.

Лізель витерла круг на запітнілому вікні і визирнула.

ФОТОГРАФІЯ НЕБЕСНОЇ ВУЛИЦІ

Здавалося, що будівлі приклеєні одна до одної,
а це здебільшого маленькі будинки і житлові блоки,
які почуваються геть некомфортно.

Темний сніг простелився, як килим.

Бетон, голі дерева, що скидаються на вішаки, і сіре повітря.

У машині також був чоловік. Він залишився з дівчинкою, поки пані Гайнріх була у будинку. Він не промовив ні слова. Лізель вирішила, що він тут для того, щоб вона не втекла, або заштовхає її досередини, якщо з нею виникнуть якісь проблеми. Але згодом, коли проблеми таки виникли, він просто сидів і спостерігав. Напевне, він був крайнім заходом, останнім способом.

За декілька хвилин вийшов високий чоловік. Ганс Губерманн, прийомний батько Лізель. З одного боку біля нього стояла се-

реднього зросту пані Гайнріх. З іншого — приземкувата Роза Губерманн, що скидалася на маленьку шафу, з накинутим поверх пальтом. Було помітно, що вона ходить перевальцем. Майже симпатична, якби не обличчя з пом'ятого картону і такий роздратований вираз на ньому, ніби вона ледве може усе це стерпіти. Її чоловік крокував прямо, у його пальцях тліла цигарка. Він сам їх скручував.

Діло було так.

Лізель відмовлялась виходити з машини.

— *Was ist loss mit dem Kind?* — запитала Роза Губерманн. Повторила запитання знову. — Що це з дитиною? — Тоді просунула обличчя в машину і сказала: — *Na, komm. Komm*¹.

Сидіння попереду відсунули. Коридор холодного повітря запрошував вийти. Дівчинка не зрушила з місця.

Назовні, крізь круг, який вона витерла, Лізель бачила пальці високого чоловіка, які тримали цигарку. Попіл оступився з її кінця, декілька разів крутнувся і підлетів, а тоді розсипався по землі. П'ятнадцять хвилин її вмовляли вийти з машини. Це вдалося високому чоловікові.

Спокійно.

Далі була хвіртка, дівчинка вчепилася за неї.

З очей лилися струмки сліз, а вона трималася за хвіртку і відмовлялася заходити на подвір'я. На вулиці збиралися люди, доки Роза Губерманн їх не збештала і вони не розійшлися хто куди.

ПЕРЕКЛАД ТОГО, ЩО ПОВІДОМИЛА ЇМ РОЗА ГУБЕРМАНН «Чого повитріщалися, недоумки?»

Врешті Лізель боязко зайшла в будинок. Ганс Губерманн тримав її за одну руку. За другу її тримала маленька валіза. У валізі, під шаром складеного одягу, заховалася маленька чорна книжка, що її, як ми можемо лише здогадуватися, уже декілька годин шукав чотирнадцятирічний гробар із невідомого міста. Уявляю, як він каже своєму начальнику: «Чесне слово, я не знаю, де вона. Я вже все обшукав. *Все обшукав!*» Я впевнений, що він ніколи б

¹ Ну, виходь. Виходь. (нім.).